

ПРЕДГОВОР

Като много млади хора навремето, аз също не знаех нищо за политическите лагери в Народна Република България. Помня как през 90-те, когато бях още юноша, на един обяд при леля ми Мара, изразих мнение, че през социализма хората са живели спокойно. Леля ми отвърна: „Че кое му е било спокойното – някой да влезе в къщата ти и да отведе тебе или баща ти“. Тогава не я разбрах.

Нека първо нанесе малко исторически щрихи. След Деветосептемврийския преврат от 1944 г. комунистите формират в България структурата на Държавна сигурност по съветски модел. Тя има за цел да проучва, разследва, разпитва, малтретира, интернира и не рядко да екзекутира „негласно“ противниците на режима. В България са обособени десетки политически лагери, като най-големият и най-дълго функционирал е „Белене“, разположен на няколко острова на река Дунав, в близост до град Белене. Смъртта на Сталин през 1953 г. води до т.н. десталинизация в източна и централна Европа. Репресивната му политика е разкритикувана и комунистическите лидери трябва, по примера на Брежнев, да разпуснат от лагерите и затворите хиляди политически затворници. „Белене“ разпуска своите лагеристи.

Динамичната политическата обстановка в Източния блок обаче продължава да определя събитията в страната. През 1956 г. унгарците правят революция срещу комунистическата диктатура. Като следствие в България Държавна сигурност отново засилва репресиите, за да все още страх у населението и да сломи в зародиш евентуален „унгарски вариант“.

„Лагер на смъртта“ е роман за концлагера край Ловеч, формиран през август 1959 г. В книга първа „Предизвестие за Ловеч“ рисувам обществото преди и по време на създаването на този лагер. Проследявам съдбата на изгубената младеж на 50-те, несправедливо набеда за враг на народа.

Това е книга по действителните събития, с действителните личности и имена. В книгата се чуват реално изречени думи. Ходих на разговор с един от оцелелите от „Ловеч“. Неговият специфичен диалект („бех“, „некакъв“, „бегство“, „верващ“) присъства до последната страница. Това прави книгата още по-автентична, като паметник на събитията. Романът взема разказите от лагерните мемоари, за да им придаде един умерен и достоен художествен поглед. За тази цел аз четох няколко дебели документални книги, взимствах реалните свидетелски разкази на очевидците. И нещо повече – опрях се на книгите, които цитират разсекретените стенограми на Държавна сигурност между големите политици, които решават съдбата на въдворените в „Белене“ и учредяват създаването на Ловешкия лагер. В този смисъл романът е една черга, където се вплитат влакната на историята, срещат се гласовете на властта и на потърпевшите.

Но как всъщност се стигна до този роман? Преди две години попаднах на интервю в интернет. „Въдворен заради носене на тесни панталони“. Историята ме докосна чисто човешки, отвъд политическите пристрастия. Казах си, тези хора заслужават да се пише за тях, да има и художествена литература, не само документалистика. Това е индивидуален, писателски проект, не е партийна поръчка, а израз на граждански и човешки дълг.

Реших да разкажа историята в две части, защото лагерът има нужда от своето предисловие. За да бъде описан по-добре, за да бъде разбрано неговото

създаване, е нужно да мина първо през една хроника на българското общество и политика от 50-те. Ако в Унгария наблюдаваме активен, боен протест, в България той по-скоро се канализира в жаждата на населението да намира сляп израз на личния избор, като слуша забранени радиостанции, музики, като играе забранени танци и симпатизира на интелектуални опозиционери на тоталитарния режим като Александър Николов, Сашо Сладура, който публично осмива властта.

Един от най-ярките мотиви в паметта за лагерите, както и в самата книга, е синдромът на необоснованото наказание или още на преекспонираното провинение. Музиката се превръща в капан, способ за ловене на младежта, новия враг на народа – понеже преките опозиционери отдавна са ликвидирани. И понеже унгарският „метеж“, както го наричат комунистите, тръгва именно от кръговете на студентите, на младите. Когато нямаш враг, трябва да го създадеш.

„Предизвестие“ не означава отлагане на жестокостта. Фокусирам сюжета върху побоите в мазето на „Московска“ 5, които имат за цел да „изправят“ тесните панталони на „гяволите“, танцуващите по забави и, в общи линии, да прекършат наклона към личния избор. Говоря за интернирането в „Белене“ с целия ужас на дългото гонене за посрещане и затъването в блатата, на мизерията и смъртта иззад маркировката. След тази подготовка събирам четирите съдби на реално съществуващите персонажи, за да насоча картината към ада на Ловешкия лагер.

Документацията по темата отдавна излезе на светло и документалните книги се изкупиха в няколко тиража.

Първи лагер, за който бе образувано дело, прекратено поради давност през 2006 г. Първи лагер, за който има останали документи в Държавна сигурност.

Имената на убитите са известни, те са свободно достояние дори в интернет. Не убягва и заключението, че официалният списък е непълен, както и, че трупове, вместо да бъдат върнати, се откарват в Молотовка до дунавски остров, за да бъдат плитко заровени и да се прикрият следите.

В този смисъл романът не изважда нови факти и не прави нови разкрития. Но той е първият роман за лагера край Ловеч. Защото всички те го заслужават.

От автора Васил Ю. Даскалов

ДЕКЛАРАЦИЯ

Аз, долуподписаният..... никога няма да говоря какво съм видял и чул в поделение 0789 за периода отдо.... Ако наруша тази декларация, да бъде върнат отново.

ПЕТ КАМИОНА ОПЕЛ БЛИЦ ВМЕСТО УВОД

— Давай, опасвай – крещи майорът.

В Церовското дере са натикани шестдесет и трима от най-заможните и интелигентни хора в Горна Джумая. Те първом са обрани, реквизирано е имуществото им под предлог, че се прави обиск за незаконни материали, включително и оръжие. Главите на семействата, тези влиятелни стълбове в обществото, все образовани мъже, които са натрупали достойно и законно състоянието си в капиталистическата монархия, са задържани и бити, за да стигнат накрая до закътания, сумрачен склон на дерето. Ръцете им са вързани, краката им са вързани. Милицията ги пресреща от двете страни с насочени автомати и ги принуждава да се скупчат един о друг като оформят общо кълбо – ядрото на потенциалната благоевградската съпротива. Опасват ги със здрава тел, като стегнат вързоп трупи. Пристягат. Затягат още. Тези успешни и умни люде никога нема да се примирят с новия режим, никога нема да са щастливи да станат от богати – бедни, от факта, че дават цялото си благосъстояние на непризнатата диктатура. Нема да се примирят с една кървава власт, обираща наготово плода на техния потенциал и ценз. Нема време да бъде питан – елитът на града тебе да умре. Така е и по-просто, и по-сигурно. Така е по партийни заповед и верую. Дърпат го като на каиш. Издърпват го извън града, натикват го в ливадите, а сетне и във водите... Основната сила в този страшен механизъм е силата, която дърпа телта. Силата вече е там, в новите, в деветосептемврийците. Едвам вървят довчерашните, дълбоко уважавани господари на Горната Джумая. Всички почтени и добри

люде. Как се върви на сигурна смърт, на заколение? Как се върви с вързани глезени, докато във въздуха свистят чукове и белове... Докато някои от съгражданите с тех бавно умират. Тъмно е, но кръвта може да се чуе във въздуха и в мрака, да се улови топлия ѝ мирис. Някои вече са мъртви, влачени от другите, притиснати, като зашити в една мръсна, политическа бродерия. Когато са издърпани до ръба на широкия ров, колцина в снопа вече са трупове. Това е. Свършва се. Тамо долека е общият им гроб. Заливат ги с бензин. Нощта е сияйна, особено ярка. Тя бди над тех. Осветява ги в последната им стъпка, последната глътка въздух. Страхливци ли са в онзи миг, омерзени ли са, достойни ли са да умрат така ничком в една огромна яма, така, безименно, в общ гроб? Поне чужди да са, а те – вси българи. Вина ли носят? Никой нищо не ги пита, нищо не им предлага. Щяха ли да приемат чуждата вера, чуждия модел? Системата, която затрива достойния им, благосъстоятелен живот? Бог сияе горека. Той поне знае. Никой не заслужава да умре, да умре като болен добитък, само защото си е вадил парите с ум и с находчивост. Защото се е родил капиталист в царска България....

По-рано, през пролетта на същата 1944 г., Съветският съюз отправя ултимативно искане към България за откриване на негови консулства в Русе и Бургас. Поради военния съюз с Германия и натиска на партизанските дружини в страната наставата правителствена криза. Съставянето на ново правителство е възложено на Иван Багрянов, който не е прогермански ориентиран политик. Той планира възстановяване на конституцията и скъсване на съюза с Германия, като получава подкрепата на БРП¹ и съветския посланик Александър Лавришчев. Изготвя се първо-

1 БРП - Българската работническа партия. В края на 1948г се преименува в БКП (Българска комунистическа партия);

начален състав на правителството, като в него влиза дори комунистът Дончо Костов. Дни по-късно обаче, по нареждане на председателя на работническата партия Георги Димитров от Москва, комунистите се дистанцират от кабинета и подновяват партизанската война. На 3 септември Багрянов подава оставка, за да избегне конфликт със СССР.

На 7 септември 1944 г. Националният комитет на Отечествения фронт² взема решение да извърши военен преврат след като преговорите за мирна смяна на правителството в дома на Кимон Георгиев претърпяват провал. Ключова роля за преврата изиграва привличането на Първа пехотна софийска дивизия, най-големата войскова част в столицата. За целта нейният командир, полковник Иван Кефсизов, бива бързо неутрализиран.

На 8 септември сутринта Червената армия с формирования на Трети украински фронт и Черноморския си флот навлиза на територията и акваторията на България през североизточната и морската ѝ граници и окупира градовете Русе, Силистра, Добрич, Варна и Бургас.

Два часа. Нощта на 9-ти септември. Пред военното министерство се нареждат малки военни части: партизански дружини, роти и батареи. Прожекторната рота на Димитър Попов влиза под предлог да засили охраната поради опасност от прогермански преврат. До няколко часа основните административни структури в столицата са узурпирани от комунистите. В 6:25 Кимон Георгиев оповестява по радиото създаването на новото правителство. Малко след това от Чамкория са доведени регентите Кирил и Никола Михов. Веднага след като са заставени да подпишат указ за създаване на правителство, те са арестувани.

2 Отечествен фронт – политически съюз между Българска работническа партия, Политически кръг „Звено“, БЗНС „Пладне“, отделни дейци на Българската работническа социалдемократическа партия и отделни необвързани общественици.

Оттук насетне нелегалните стават част от структурите за управление и контрол. Главкомандващият НОВА³ Добри Терпешев нарежда всички партизански отряди да слязат от планините, за да овластят градовете и селата, като разчистват по пътя си спорадичната съпротива. Същия паметен 9-ти септември са отворени вратите на затворите за обвинените в антидържавна дейност. Заедно с тях излизат и над седем хиляди криминални престъпници, които влизат в служба на новата власт, пишат се отечественофронтовци, комунисти и ремсисти и заливат страната с набези и насилие.

Още преди Народния съд, има друг орган – прозлизацията от редиците на НОВА, отряд, задкулисен, отряд в сянка, който разчиства обществото от потенциалните звена на антикомунистическа реакция. Той е създаден целенасочено в рамките на новото правителство на Отечествения фронт, където Антон Югов е министър-председател, а БРП е мнозинството, което ще претопи останалите партньори от коалицията. Превратът е подпечатан с кръв. „Значи с кръв тебе да се брани!“ Още преди САЩ да признае официално управлението на комунистическата партия, още преди да бъдат забранени другите, опозиционните партии, още преди дори да бъдат изнудвани и вербувани някои от земеделците и демократите...

В началото на 1945-та секретарят на БРП Трайчо Костов пише до Георги Димитров:

„Готов е Законопроектът за Народния съд. Приета е най-кратката процедура, но докато започне да действа, ще мине известно време. Това може да бъде използвано за негласна ликвидация на най-злостните врагове, което се провежда от нашите вътрешни тройки.“

Терорът над заможната прослойка има за цел да заграби средства и да осуети опитите на частниците *3 НОВА - Народоосвободителна въстаническа армия.*

да подриват дейността на БРП към одържавяване на предприятията и установяване на еднопартиен модел. Именно тези независими търговци и производители, които са живеели добре при управлението на Цар Борис III, стават мишена на чистката.

По места, в различните си неспокойни краища, България помни задържането и насилствено отвеждане на групи хора от по петдесет-шестдесет души в безлюдни равнини, където „негласно“ се подготвя екзекуцията им.

Бутат ги. Онзи сноп люде се търкалят като наръч пристегнати копия. Не се чува вик, ни стон. Тези са вече безсилни, другаде е вече силата в региона, не е в тех. Шуми пръстта по телата, по труповете. Шуми страшно позорно. С онзи див, средновековен пукот, нашепва спомена за башибозуците, за византийските кланета... Шепотът ще ги оплаче, ще ги обезсмърти, защото идва по-тежък от всеки рев, от огъня на автоматите, от псувните на екзекуторите, от заповедите на Трайчо Костов и на Георги Димитров. Некои са заровени живи в сияйната нощ. Дори не им пускат куршума.

В столицата чистката има по-мащабен и организиран характер. Пред управлението са паркирали пет камиона Опел Блиц, символ на фашистката военна мощ. Машини къси, с висока кабина, която гледа равнодушно от малките си стъклени прозорци. Предницата, скрила в кухнята си мотора, с прорезни ребра от двете страни, напомня муцуната на тежка, озъбена акула. Това е най-важната, задвижващата част. Требе да извози хората. Каросерията е по-къса от останалото, да е побираща нормално две дузини войничета, не повече. Две дузини в камион...

Един висок, рус мъж с твърдо, каменно лице влиза в мазето на „Славянска беседа“. Колегите му от милицията го гледат с недоверие, правят му път, разпръсват се, странят от него. Те знаят с какво се занимава,

знаят и че това му е партийно поръчение. За действията на главорезите, за партийните нужди, милиционерите могат само да си замълчат, къде от партийна солидарност, къде от уважение, къде от чист страх. Пита ли ги некой? А и смеят ли да изкажат мнение? Места в камионите има...

Всеки ден в столицата се задържат хора – бивши политици, дипломати, ветерани от фронта, банкери, инвеститори, изобщо интелигентни хора на положение:

— Хайде, върви. Върви ти казвам.

Нощта напредва. Софийският септември ще бъде пронизваща хлад – вечерните, вече тъмни часове са импрегнирани със смутна, мъглява тревога. Килиите събират интелектуалния каймак на обществото. Милиционерите, по зададен регламент, оформят групи от по двадесет задържани. Некъде към полунощ, когато в управлението са останали само най-лоялните главорези, една след друга, общо пет двадесетици затворници са подкарани нагоре по стълбите. Що е в душата на тези хорица, що са мислели, че им предстои – дали въдворяване в концлагер, за изолиране на комунистическите партизани, каквито е имало и при Борис III, или такъв, предимно трудов, като в СССР... Но преди затвора, се минава през съд. Колкото до разстрелите... Разстрелите не са никаква рядкост и макар и не винаги явни, то изчезването на хората впоследствие говори достатъчно. И столичани са подочули това-онова, как неудобните в провинцията биват карани в горите... Как неудобните не се завръщат. Та, няма край София не шумят гори? Нима и таме нема да отекват последни изстрели? Отзад пазят милиционери със шмайзери, опрени в гърдите на хората. Щракват резетата. Отгоре каросерията е опасана с брезент. Оскъдната улична светлина проблясва по металната, покривна рамка. Заръмжават глухите немски двигатели. Отпреде в първата кабина се вози ру-

сият мъж. Не е негова инициативата, не. Това е идея на високо равнище, идея от партията-майка в Съюза, но оперативно я ръководи той, Спасов. Прави го отлично, със студен, безмилостен хъс.

Конвойт се изнизва от линиите на града, потъва на запад, подминава Перник, за да продължи към Радомирските нивя. Стотина мъже се клатят в каросериите, лишени от свободата, от предишния им успешен живот. Изведени са надалеко, в студената, усойна зеленина, родила нявга узурпиращото, партизанско движение.

Нелегални беха комунистите, сега тикат буржоазията, каймака на бившия строй към нелегална, противозаконна гибел. А тя е близко, сеца се, със стесняването на друма, със забавянето на скоростта, с все по-честото клатушкане настрани по неравностите отдоле, като да преминават през наскоро заринати изкопи. Надеждицата изгасва в душите с последните умиращи светлини на селищата, последни, късни свидетели на техната гибел. Некои виждат София в последните си мигове, некои – синовете и дъщерите си. Некои са твърде слаби и несигурни пред ужаса, който следвоенната политика им донася. Некои изпадат в рев и отчаяние, живее им се, като на всеко човешко същество, живее им се, защото са твърде почтени граждани и с що-годе добър морал, за да може този поробил ги болшевизъм да ги убеди, че заслужават смърт, че техните съграждани требе да им пуснат куршума. Некои губят трезвия разсъдък, залъгват се, че ще им се размине, само ще ги сплашат, а сетне ще ги качат на трена, ще ги изселят от неудобната, стратегическа София... Таме, в нивята, между Темелково и Стефаново, камионите спират с последен хрип.

— Слизай, слизай, всички въвн от камионите, бавно.

Ръцете им са свързани с вериги. И да се намери един луд помежду им, нема как сам да побегне. Изправят ги пред рововете. Сто души са наредени като мишени на състезание, в дълга редица над пресния окоп.

— Аз имам добри връзки на запад – хленчи един мъж в скъп, копринен костюм, мъж, арестуван директно на некое официално събиране. – Мога, мога да ти осигуря добри пари, мога да ти осигуря апартамент във Виена, който оттука няма как да присвоиш. Имам, имам един добър канал за износ на...

Русият полковник рязко се извъръща към гърба на нещастника и му пуска почти от упор куршум в тила. Кръвта се разпръсва във въздуха с частици череп, като малка, топла експлозия, а трупът остава да се държи на веригите на другите, все още живи ръце, от двете му страни. Викове, тежко дишане, изтръпване. Припадане. Некои се изпускат.

— Преди да умрете, разберете едно – казва бездушно пълководецът, като да говори не човек, а метална машина с ротор в гърдите. – Вие сте упадъкът на капитализма. Вие немате място в новото, комунистическо общество. Вие сте загнилото, което ще изрежем и погребем тази нощ.

Той се движи методично по дължината на веригата незаконно осъдени, прави равни, стройни разкрячи като в марш, в права линия, и обстрелва главите точно, прецизно, без да хаби излишни муниции. Огъват се, падат мъртви. Никой няма шанс да живее. И да не умре от раната веднага, ще се озове тежко ранен, без дъх, под няколко тона пръст и окован с останалите двацет парчета. Двацет войника са обикаляли, качени в каросерията на Опела Блиц. Каква ли е била съдбата им? Войници с оръжие в ръцете. Изпратени да бранят интересите на Третия райх, на Родината, измрели на фронта с гордо вдигнати глави. Били са се за своите срещу чуждите и от чужди куршуми са измрели. Вървали са, че умират за дълга.

— Три месеца по сто души на нощ – ще си спомня по-късно в едно интервю същият този езекутор, вече генерал-полковник.

Десет хиляди, по груба преценка... Десет хиляди само в София. Некой трябва да върши работата. Да действа. Още преди Народния съд. Защото Народният съд може да не осъди всички.

Новосформираната щатна Народна милиция с едни от най-ревностните и хладнокръвни партизани има явно за цел да проправи пътя на БРП към еднопартийния модел на управление. Прочистването на вражеските елементи от елита и вербуването на другопартийците са само част от механизма. Комунистите все още не са сраснали напълно с властта, те още се борят срещу конкурентите си и трябва добре да се подготвят за изборите през 1945 г. за 26-тото Народно събрание. Антон Югов говори в интервю пред американския журналист Уилям Кинг за ролята на милицията за опазването на реда в обществото и законното и безпрепятствено протичане на многопартийните избори.

— Не само, че милицията не се използва за борба против опозицията, но напротив на нея са дадени многократни нареждания да осигури пълната свобода на политическо проявление на опозицията. Арести на фашисти заради техните убеждения или минала дейност не се извършват – настоява Югов.

Седмица по-късно в редакцията на гръцкия вестник „Ембос“, в Атина, кипи трескава работа. Журналистите дописват една разтърсваща статия след разследване съвместно с полицейските комисари там. Пускат машините, печатат. Броят излиза, залива страната, за да изпълни гръцкото общество с боязън и отвращение.

„В навечерието на изборите в България, Марица изхвърля на бреговете си трупове на българи. Счита се, че това са реакционери, убити няколко дни по-рано с цел да се сплаши населението и да се гласува масово за комунистическия фронт.“